

Doleantie voortgekomen kerken hebben bepaald, zijn de generaties van hen die ons in die dagen in het geloof zijn voorgegaan, bijzonder nabij gekomen. Brieven, boeken, acta, foto's, gebouwen, diverse voorwerpen en uit de jongste tijd ook geluidsbanden, staan ons ter beschikking om het verleden voor ons geestesoog terug te roepen en zijn daartoe ook bij het historisch onderzoek benut; ik heb daarvan in de afleveringen van 'Eben-Haëzer' allerlei voorbeelden kunnen laten zien. Maar vraag ik: hoe zag nu een afgescheiden, een dolerende kerkdienst eruit, dan geeft de herdenkingsliteratuur mij daarop geen antwoord. Wel worden van de meeste gemeenten de publikaties in den brede voorzien van informatie over de bouw van kerken en orgels en wat er verder voor het houden van diensten nodig was. Zoals uit de hierboven besproken literatuur kan blijken, is er soms ook een aanwijzing van de manier van preken en zingen. Het wezen van een dienst is echter meer dan de optelsom van preek, liturgie, orgel en gebouw. Naar protestants besef bestaat het wezen van de dienst uit de verkondiging van het Woord, zeker in de visie van afgescheidenen en dolerenden. Die verkondiging geschiedt in het midden van de gemeente van Godswege door de ambtelijk geroepen voorganger. *Hoe* geschiedde de verkondiging? Op deze vraag moet de historicus een antwoord zoeken in samenwerking met hen, die de geschiedenis van de preek en de liturgie zowel als van het kerkgebouw bestuderen. Dit onderzoek gaat dieper dan wat ons de mentaliteitsgeschiedenis of de culturele antropologie kunnen leren. Hier ligt het proprium, het eigene, van de kerkgeschiedenis, de geschiedenis van de vergadering der gelovigen rondom Woord en Sacrament.

De lokale geschiedbeoefening lijkt mij over het materiaal te beschikken, dat de kerkhistoricus bij het zoeken naar het antwoord op de zoëven gestelde vraag bij uitstek nodig heeft. Het gaat daarbij immers niet alleen om het verkondigde, maar evenzeer om het geloofde Woord. In het geschieden van de verkondiging vragen we, hoe het zaad dat is uitgestrooid, opkomt. Daarbij kunnen ons de kleinste bijzonderheden dienstig zijn, dagboek aantekeningen, brieven e.d. van de kerkgangers, meer nog dan statistieken over de kerkgang of officiële acta. Op heel veel plaatsen is hierover misschien weinig of niets meer te vinden. Maar desondanks zou het mogelijk moeten zijn van 'de' afgescheidenen, 'de' gereformeerde diensten een type te schetsen.

Waarin lag nu het onderscheid tussen een hervormde en een afgescheiden dienst? Waarin was een dienst in een kerk(je) nu anders dan op een deel of in een achterkamer of een der Amsterdamse lokalen? Wat verwachtte het volk van zijn oefenaars? Waarom trok een dolerende dominee volle kerken en preekte zijn moderne collega voor stoelen en banken? Hier liggen vragen, die van ons ook minstens enige kennis van godsdienstpsychologie vergen, maar wie de weg weet in Mastland, Oostloorn, of ook Drumtochty is zeker goed voorbereid.